

## Fakultetsopponenten sammanfattar

ANITA NYBERG

Arbetslivsinstitutet, Stockholm

**Ingrid Jorfeldt – Att utbilda sig till sjuksköterska. Ett genusperspektiv på lärares och studenters beskrivningar av utbildningen.** Stockholm: HLS Förlag, 2004

1977 omvandlades sjuksköterskeutbildningen från en icke-akademisk medicinsk utbildning, där kunskapen i hög grad förmedlades muntligt och enligt lärlingsmodell, till en akademisk utbildning med omvårdnad som karaktärsämne. Att ur ett genusperspektiv beskriva och förstå lärares och studenters uppfattning av ämnet omvårdnad som studie- och undervisningsämne är avhandlingens syfte. Ingrid Jorfeldt, avhandlingens författare, har en bakgrund som sjuksköterska och som vårdlärare och hon har under många år undervisat i sjuksköterskeutbildningen. Hon är därför väl förtrogen med det område avhandlingen handlar om.

För att uppnå syftet har tio vårdlärare och tio sjuksköterskestudenter, fem kvinnor och fem män i vardera gruppen, intervjuats. Dessutom har en enkät besvarats av 15 vårdlärare (sju kvinnor och åtta män) och 14 sjuksköterskestudenter (sex kvinnor och åtta män). För att analysera vårdlärarnas och sjuksköterskestudenternas utsagor används olika genusteorier. En av dessa är Yvonne Hirdmans teori om genussystem, där de centrala ingredienserna är könens isärhållande och könens hierarki. En annan är Sandra Hardings teori om skapandet av individuellt, strukturellt och symboliskt kön och där det manliga är mer värt än det kvinnliga på samtliga tre nivåer. Carol Gilligans hypotes om att män känner sin identitet hotad av känslor och närhet, medan kvinnor känner sin identitet hotad genom separation finns också med, liksom Seyla Benhabibs att män definierar sin manlighet genom att undvika sådant som anses som typiskt kvinnligt beteende och att kvinnor är det som män inte är.

Nedan sammanfattas resultaten av analysen, men reducerat till endast fyra olika kategorier: (i) en kategori där kvinnliga och manliga lärares beskrivningar är lika, (ii) en kategori där de är olika, (iii) en tredje kategori där kvinnliga och manliga sjuksköterskeelevers beskrivningar är lika och (iv) en fjärde där de är olika.

### **Kvinnliga och manliga lärares beskrivningar lika (genussymmetri)**

När det gäller akademiseringen av sjuksköterskeutbildningen så menar såväl kvinnliga som manliga vårdlärare att den har inneburit att utbildningen och undervisningen kontinuerligt förbättras. Den teoretiska omvårdnaden utgör nu grunden i utbildningen, innehållet har fördjupats och det finns möjligheter att vidareutveckla området. Man anser att omvårdnadslitteraturen är påverkad av kvinnors sätt att uppfatta och utföra omvårdnad. Lärarna ser det som en utmaning att undervisa både för en yrkesexamen och för att förbereda för forskning.

Yrkets kvinnodominans uppfattas som en särskild utmaning för omvårdnadsämnet eftersom sjuksköterskor inte ses som en akademiskt stark grupp. Därtill kommer att omvårdnadsvetenskap är en ny företeelse i sjukvården jämfört med medicinsk vetenskap. Sjuksköterskornas möjligheter till egen forskning eller utvecklingsarbete i kliniskt arbete är också begränsade.

Lärarna menar att förutsättningarna är desamma för kvinnliga och manliga studenter att tillgodogöra sig omvårdnadsstudier. Men de ser också skillnader mellan kvinnliga och manliga studenter. De manliga studenterna är starka och säkra, men tycker att omvårdnadsämnet är otydligt, de är mer fokuserade på tekniska och naturvetenskapliga kunskaper och de är konkreta i sina skriftliga redogörelser. De kvinnliga studenterna är inte lika intresserade av tekniska och naturvetenskapliga kunskaper, de har lättare för att skriva och uttrycka sig och de finner inte omvårdnadsämnet lika otydligt, men är trots detta mindre säkra i sin studeranderoll.

Yrkesrollen skall inte förknippas med en könsroll. Professionalitet innebär goda medicinska kunskaper, att snabbt kunna gripa in i ett sjukdomsförlopp, att göra patienten delaktig i omvårdnadshandlingar, att vara medveten så att man inte kränker patienten, att god omvårdnad förutsätter engagemang av hand, hjärta och hjärna, att kunna lyssna och att våga vara nära patienten.

Den förändrade och fördjupade kompetensen i omvårdnad som högskolestudierna gett studenterna utnyttjas inte av övriga vårdyrkesgrupper, framför allt inte av läkargruppen. Omvårdnadsämnet är i det närmaste osynligt i klinisk vårdverksamhet trots att vårdpersonal med olika vetenskapliga perspektiv har ett gemensamt arbetsfält.

### **Kvinnliga och manliga lärares beskrivningar olika (genusasymmetri)**

De kvinnliga lärarna är mer optimistiska än de manliga när det gäller omvårdnadsämnets framtid som akademiskt ämne och sjuksköterskeyrkets akademisering. De uttrycker sig mer positivt när det gäller omvårdnadsteoriernas användbarhet för att fördjupa kunskaperna. De manliga lärarna är mer kritiskt inställda. De tycker att omvårdnadsteorierna tar stort utrymme i undervisningen och ser ett glapp mellan de teoretiska studierna och det kliniska arbetet. De är mindre benägna att i sin undervisning ta utgångspunkt i omvårdnadsteori, till dels kanske beroende på att de oftare undervisar i naturvetenskapliga ämnen än sina kvinnliga kollegor.

De kvinnliga lärarna anser sig ha bättre förutsättningar för omvårdnads-handlingar än de manliga, och männen menar att kvinnor lägger ner mer av egna känslor i omvårdnadshandlingar än vad de själva gör. Detta är inte

enbart positivt, menar männen, utan kan vara ett hinder för professionell omvårdnad. Själva har de negativa erfarenheter av den nära omvårdnaden och menar att distans är en förutsättning för en professionell yrkesroll, liksom att man bör kunna säga ifrån. Män i allmänhet har, menar man, en god balans mellan tanke och känsla som gör dem väl lämpade som professionella omvårdare.

De manliga lärarna känner sig inkluderade i yrkesrollen, men exkluderade i fika- och lunchrummen. De har erfarenheter av att de manliga studenterna söker kontakt med dem på ett sätt som de kvinnliga studenterna inte gör.

### **Kvinnliga och manliga studenters beskrivningar lika (genussymmetri)**

Såväl kvinnliga som manliga studenter var oförberedda på omvårdnadsämnetns stora omfattning, svårtillgänglighet, graden av abstraktion och teoretiska innehåll. De tycker att akademiseringen av omvårdnadsämnet gått för långt och saknar viktig medicinskteknisk utbildning. De har svårt att få ihop de omvårdnadsteoretiska avsnitten i utbildningen med de kliniska studiernas konkreta innehåll. De tycker att omvårdnadsämnet borde vara tydligare förankrat i sjuksköterskerollen. Att skaffa sig dubbel kompetens, yrkesroll och forskningsförberedande, är dock en positiv utmaning.

Studenterna upplever att kvinnliga och manliga lärare har delvis olika undervisningsområden och undervisningsstil. Männen undervisar i naturvetenskapliga, tekniska ämnen och kvinnorna i omvårdnad. De manliga lärarna vitsar, de kvinnliga är försiktiga. Innehållet i lektioner och undervisning är dock överordnat lärarens konststillhörighet. De bästa lektionerna är när aktiva sjuksköterskor, kvinnliga och manliga, engageras som lärare vid enstaka föreläsningar. Studenterna har positiva erfarenheter av att studera tillsammans med kamrater av det motsatta könet.

Studenterna anser att omvårdnadsvetenskapen nästan inte alls utnyttjas i det kliniska arbetet. Kunskapen efterfrågas inte och förutsättningarna för att implementera omvårdnadsämnet i de kliniska studierna är begränsade och klinikerna har ingen beredskap för detta. Flertalet handledare som undervisar i kliniska studier är inte intresserade av och har små möjligheter att utveckla området och att forska. Ökade kunskaper om olika vårddykesgruppers kompetensområden ses som en möjlighet för att öka vårdens kvalitet och det finns viss insikt om att det är viktigt att sjuksköterskor får möjlighet att utveckla det egna ämnesområdet.

Omvårdnadshandlingar upplevs vara naturligare för kvinnor än för män, men det är inte i första hand sjuksköterskorna, utan undersköterskorna som står för det praktiska omvårdnadsarbetet.

### **Kvinnliga och manliga studenters beskrivningar olika (genusasymmetri)**

Kvinnliga och manliga studenter har olika uppfattningar om vad kärnan i omvårdnadsämnet är. Enligt de kvinnliga studenterna är det att se till hela människan. Begreppen delaktighet, självbestämmande och integritet är viktiga. De manliga studenterna framhåller sjuksköterskans ansvar som arbetsledare, de talar om organisation, kvalitetssäkringsarbete, forskning med mera.

De manliga studenterna ser omvårdnadsämnet som svårt och problematiskt och tycker att det känns naturligare att arbeta efter sunt förnuft än efter omvårdnadsteoretiska modeller. De fjärrar sig ifrån och tar delvis avstånd från omvårdnad som teoretiskt studieämne. De är skeptiska till omvårdnadsteoriernas användbarhet i kliniska studier och i yrket. Trots det ger de manliga studenterna mer konkreta exempel på omvårdnadsforskningsproblem än kvinnorna. De tänker dock inte satsa på omvårdnadsforskning. De ser den medicinska vetenskapen som normen för arbetet i kliniska studier.

Även kvinnliga studenter tycker delvis att studierna är för teoretiska, men några ger också uttryck för att de vill implementera den akademiska omvårdnaden i sin yrkesverksamhet i motsats till männen. De reflekterar kring patientnära handlingar mer än vad männen gör. De skulle vilja se två olika inriktningar av sjuksköterskeutbildningen, en mer praktiskt inriktad och en mer teoretisk.

I förhållande till professionalitet nämner kvinnor förhållningssätt som traditionellt ansetts som positiva kvinnliga förmågor och männen menar att kvinnorna är naturligare i den nära kontakten med patienter av båda könen samt har lättare att ta spontan kroppskontakt. Manliga studerande upplever svårigheter med att samtala naturligt med patienter med allvarliga problem. De menar att de blir trovärdiga genom att ha goda medicinsktekniska kunskaper.

Trots att studenterna, manliga såväl som kvinnliga, anser att omvårdnads handlingar är »naturligare» för kvinnor än för män, så är kvinnorna mindre säkra på att deras kunskaper och erfarenheter kommer att räcka till för att de skall kunna fungera väl i sin yrkesroll och om de har kraft nog att utveckla den. De upplever att yrkets kvinnoprägel påverkar omvårdnadens status negativt i det kliniska arbetet. De väljer specialinriktning sent under utbildningen, flertalet har inte valt vid grundutbildningens slut.

De manliga studenterna har övervägt sitt yrkesval aktivare än kvinnorna och de har funderat över vad kvinnodominansen i yrket kan komma att innebära. De upplever sig som modiga som valt sjuksköterskeyrket. De beskriver vad de lärt sig under studietiden och har en tilltro till att de kommer att fungera väl i sin yrkesroll. De är inställda på sin arbetsledande roll och på tekniska uppgifter och datorarbete. De har större behov av att bli bekräftade i yrkesrollen än kvinnorna. Kvinnorna anger att männen har bättre förutsättningar att få uppskattning och bekräftelse inom akutvården och därför söker de sig dit, vilket de också gör och de gör det tidigt under studierna.

Männen uppfattar sig själva som målmedvetna och med starka önskemål om att få utvecklas kontinuerligt under den yrkesverksamma tiden. Men deras yrkesval väcker frågor och förvirrar manliga patienter och manliga läkare. Flertalet män ser det som ett problem att de ofta måste redogöra för varför de blivit sjuksköterskor. Några ser det tvärtom som en fråga som kan sätta igång samtal med patienterna.

I likhet med de manliga vårdlärarna känner sig inte heller de manliga studenterna exkluderade i det professionella arbetet, snarare tvärtom, men är det delvis i fika- och lunchrummet.

## Resultaten i genusteoretiskt perspektiv

Avhandlingsförfattaren menar att sjuksköterskans arbetsuppgifter i professionell mening och omvårdnadshandlingar är könsneutrala handlingar och att kvinnor och män har samma möjligheter och förmågor att utföra dem. Trots detta finner hon köns isärhållande och köns hierarki på olika nivåer i enlighet med såväl Hirdmans som Hardings teorier.

Omvårdnadsvetenskap och medicinsk vetenskap är två närliggande vetenskaper, med den skillnaden att den medicinska vetenskapen har en lång och väl etablerad tradition, medan omvårdnadsvetenskap är en relativt ny vetenskap. Sjuksköterskeyrket har en mycket lång tradition av att vara underordnad den medicinska disciplinen, vilket också inneburit att kvinnliga sjuksköterskor har varit underordnade manliga läkare. Läkare och medicin förknippas med män och sjuksköterskor och omvårdnad förknippas med kvinnor. Läkare och medicin är överordnade sjuksköterskor och omvårdnad.

Med Vård 77-reformen blev omvårdnadsvetenskapen etablerad som akademiskt ämne, vilket skulle höja sjuksköterskeyrkets status. Samtidigt uppfattas omvårdnad som en kvinnlig arena och att vara en god omvårdare uppfattas fortfarande som en »naturlig» kvinnlig egenskap snarare än som professionell kompetens. Därtill kommer att det främst är kvinnor som undervisar och forskar på området. Sjuksköterskor och omvårdnad förknippas fortfarande med kvinnor, även om omvårdnad idag är en akademisk disciplin och sjuksköterska ett akademiskt yrke.

Ser man till vårdlärarna så undervisar männen inom andra delar av omvårdnadsämnet än kvinnorna. Män undervisar främst i medicinsk vetenskap, naturvetenskap, teknik och statistik och kvinnor i omvårdnad. Än tydligare är skillnaderna när det gäller de manliga kontra de kvinnliga studenternas intresseområden och planer för framtida karriär. De manliga sjuksköterskestudenterna tänker sig en framtid inom akutsjukvård, ambulanssjukvård och intensivvård. Så även män som har sökt sig bort från den hegemoniska maskuliniteten, tenderar ändå att sedan söka sig till områden som i mindre grad betraktas som kvinnliga och i högre grad som manliga i överensstämmelse med till exempel Benhabibs förutsägelser. Detta kan ses som ett sätt för männen att begränsa genussyrseln. Männen förlorar en del av sin manliga identitet, men det gäller att hålla den på en acceptabel nivå. Att undvika sådant som i hög grad förknippas med kvinnor och kvinnlighet är då en strategi. Män betonar distans och kvinnor närhet i enlighet med Gilligans hypotes. För kvinnor är sjuksköterskeyrket mycket mindre problematiskt. Det är den nära patientkontakten som de kvinnliga studenterna framhåller som det primära i omvårdnaden och som också ligger nära de traditionella förväntningar som finns på kvinnor som goda omvårdare. Detta är nu inte av naturen givet, utan det är sociala och kulturella föreställningar som driver kvinnor och män in i olika sysselsättningar och olika sätt att, vara menar avhandlingsförfattaren.

## Sammanfattning

Avhandlingens frågeställningar och syfte är intressanta och i allra högsta grad relevanta mot bakgrund av införandet av omvårdnadsämnet som karaktärs-

ämne i sjuksköterskeutbildningen för drygt 25 år sedan. Att anlägga ett köns- perspektiv är också det i allra högsta grad passande, utan ett köns- perspektiv skulle det vara svårt att förstå hur kvinnliga och manliga lärare och studenter uppfattar omvårdnadsämnet och yrkesrollen som sjuksköterska.

Det är också utmärkt att avhandlingsförfattaren redovisar sin uppfattning och hur hon ser på olika teorier och synsätt och att hon diskuterar metodens för- och nackdelar. Det är dock framför allt runt metoden man kan ställa frågor. En är att i titeln på avhandlingen och i syftet talas det om kvinnliga och manliga lärares och studenters beskrivningar av utbildningen. I klassificeringen av lärarnas och studenternas uttalanden så delas de in i allmänna uttalanden respektive åsikter. Men är beskrivningar och åsikter samma sak? Och man kan också undra hur man skiljer mellan ett allmänt uttalande och en åsikt? Om någon till exempel säger att kvinnor är mer omvårdande än män, är det då ett allmänt uttalande eller en åsikt?

Sedan finns också det eviga dilemma- vad som är en kvalitativ metod. Det sägs att avhandlingen bygger på kvalitativa metoder, men samtidigt är det hur många kvinnor respektive män som har en åsikt som avgör huruvida det råder genussymmetri eller genusasymmetri på ett område.

Analysen och diskussionen i avhandlingen är väl genomförd och många nya frågor dyker upp, som det skall göra i spåren av en avhandling. Mot bakgrund av att omvårdnads- och genusforskning är ungefär lika gamla och båda domineras av kvinnor som forskare, kan man undra över vilka skillnaderna och likheterna är mellan omvårdnadsforskning och genusforskning? En annan fråga är vad det innebär att det är sjuksköterskorna som står för den teoretiska omvårdnaden, medan det är undersköterskorna som står för den praktiska? Och en tredje är om vi kan dra några lärdomar utifrån akademiseringen av sjuksköterskeutbildningen och omvårdnadsämnet till andra kvinnligt dominerade områden som akademiseras, t ex social omsorg?

PIA BJÖRKLID

Institutionen för samhälle, kultur och lärande, Lärarhögskolan i Stockholm

**Fredrika Mårtensson – Landskapet i leken. En studie av utomhuslek på förskolegårdar.** Alnarp: Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, 2004

Fredrika Mårtensson har skrivit en doktorsavhandling i landskapsarkitektur med miljöpsykologisk inriktning. Miljöpsykologi (Environmental Psychology/Environmental Social Science) är ett tvärvetenskapligt forskningsfält som omfattar olika discipliner och forskningsområden, som till exempel samhälls- och landskapsplanering, arkitektur, kulturgeografi, pedagogik, psykologi,

sociologi, antropologi, biologi. Miljöpsykologin lägger tonvikt vid den fysiska miljöns kulturella, sociala och samhällsliga förutsättningar för bland annat lärande- och utvecklingsprocesser och utgår från ett interaktionistiskt/transaktionistiskt perspektiv. Samspelet betraktas som ett dynamiskt utbyte mellan människa och miljö; människor påverkar och påverkas av sin miljö. Denna miljöpsykologiska ansats kan man också se i titeln på avhandlingen *Landskapet i leken*. Barnen samspekar med miljön, samtidigt som miljön samspekar med barnen. Mårtensson skriver, att stundtals framstår barnens aktiviteter som om omgivningen eller landskapet leker med barnen istället för tvärtom.

Utemiljön kring förskolan är en betydelsefull utvecklingsmiljö för förskolepedagogiken. Utevistelsen är självklar och varierar mellan två till fem timmar; och utflykter gör personalen med barn ungefär en gång i veckan. Kan man inte (oftast på grund av för lite personal) uppsöka miljöer utanför förskolan blir barnen hänvisade till den egna lekgården. Samtidigt som förskolegården har blivit en viktigare del av många barns uppväxtmiljö, tycks planeringen kring dessa miljöer ha blivit mindre ambitiös under senare decennier. Det är inte helt ovanligt att förskolor finns integrerade i bostadskvarter, saknar egen gård och får dela sin utemiljö med kringboende. Bland annat denna bakgrund ger Fredrika Mårtensson till sitt avhandlingsarbete.

Många barn har mindre tid att leka där de bor idag, eftersom de tillbringar mer tid tillsammans i miljöer kring skola, fritids och förskola där utomhusleken lever vidare i nya former. I en tidigare studie *Ute på dagis* (Grahn, Mårtensson, Lindblad, Nilsson & Ekman 1997), i vilken Mårtensson deltog som forskare, visade resultaten att mer varierad lek, färre konflikter och mer socialt samspel förekom på en gård med naturkaraktär jämfört med en anlagd innerstadsgård med avgränsade ytor och lite vegetation. Utifrån dessa resultat utvecklades frågan i det här avhandlingsarbetet hur lekens kvalitet är relaterad till utemiljöns karaktär. Syftet är att få kunskap om den fysiska miljöns betydelse för barns utomhuslek på förskolegårdar. Kan avgränsade lekmiljöer som förskolegårdar fungera som »frirum» för barns mer självstyrda aktiviteter, med möjlighet till starka lekupplevelser?

Two »ganska vanliga förskolegårdar» studerades, den ena på landsbygden och den andra i en förort till Stockholm. Båda var friliggande enplansbyggnader och belägna i villasamhällen. Förskolegårdarna var »relativt attraktiva med rejäla tomter och en varierad utformning».

Som miljöpsykolog använder sig Mårtensson av begrepp och metoder från olika beteendevetenskaper och med en empirinära utgångspunkt. För att få en så heltäckande bild som möjligt, samlades data in genom olika metodansatser. Framför allt användes observationer med videostöd med omfattande videoinspelningar, varvid Mårtensson tvingades till såväl urval som bortval av filmsekvenser under bearbetning och analys. Det hade varit intressant att få veta principerna för urval och bortval, antalet filmsekvenser som valdes bort samt problematiken kring hur detta kan ha påverkat resultaten. Likaså skulle man vilja veta mer om hur det konkreta arbetet med videotekniken genomfördes, erfarenheter från tidigare studier med videoteknik och tolkningsproblematik av tal- och kroppsspråk. Gruppintervjuer med barn kompletterade observationerna och handlade om var barnen tyckte om att vistas på gården

och vad de brukade göra. Då visades också filmsekvenser från leken på barnens gård för att få barnens kommentarer till sina lekar. Barnen beskrev hur de uppfattade gränser vad man »får» och »inte får göra». Vid landsbygdsskolan gjordes dessutom fältanteckningar med deltagande observation. Slutligen noterade personalen på aktivitetskartor var flickor respektive pojkar befann sig för att ge en bild av hur gården användes.

Utifrån tidigare forskning om lek drar Mårtensson några slutsatser som tjänar som teoretiska utgångspunkter för att beskriva leken i den fysiska utemiljön och som ses som utmaningar för hennes egen studie. Att barn vill vara där det händer innefattar socialt samspel, men också intresse för det fysiskt händelserika, som till exempel samspel med fysisk miljö, att se vad som händer med kroppen och med olika objekt. Barn både hämtar stöd i och använder sig av den fysiska miljön. Att uppfatta barn som kompetenta subjekt och samtidigt betona deras starka band till den fysiska miljön, är en annan utgångspunkt. Mårtensson behandlar också känslor i kontakt med den fysiska miljön.

Lekens fantasiaspekt kompletteras med situationer och upplevelser av barns fysiska lek där kropp, olika objekt och den fysiska miljön spelar en central roll. Ett leksammanhang definieras som en flerställig relation, där det förutom en beskrivning av den sociala situationen och lekens tema, även görs en beskrivning av barnens relation till den fysiska miljön. Under utevistelse blir lekens rörelseinriktning och den nära kopplingen mellan fantasi och fysisk närvaro särskilt tydlig. Att vara ute på förskolegården innebär »vaksamhet och fysiskt kretsande för att fånga intressanta ögonblick och situationer». Denna, som Mårtensson kallar, utomhuslekens vidlyftighet innebär att barnen ofta använder sig av en icke-verbal kommunikation och användningen av den fysiska miljön spelar en stor roll.

Slutligen krävs tolkning för att se om och hur barnen använder sig av egenskaper i den fysiska miljön samtidigt som de kommunicerar lekfullhet. Mårtensson menar, att ett mer »vardagspsykologiskt» försök att förstå olika situationer måste komplettera den mer teoretiskt förankrade förståelsen av hur barn markerar att de leker och kommunicerar lekfullhet och glädje.

Mårtensson redovisar sina resultat i olika kapitel från landsbygdgården respektive förortsgården. Vilka erbjudanden fanns på gårdarna? Här ger Mårtensson livfulla och målande beskrivningar av hur leken tar platsen i anspråk, men mindre av analys och tolkningar. Hon utgår från det mångtydiga begreppet »barnperspektiv», vilket hon inte problematiserar. Ibland är det svårt att utröna vem som har formulerat perspektivet, om det är utifrån barnens egna bidrag eller hennes egen tolkning, och vad den grundas på.

Leksammanhang på gårdarna illustreras med olika rubriker och inleds med en kort miljöbeskrivning av en plats. Exempelvis med utgångspunkt från en liten bro som förband en kulle och en mindre höjd, illustreras lekar och lekteman som benämns »En korseld av faror i kuperad terräng». Lekarna gick ut på att de barn som befann sig längre ned i backen måste akta sig för »varelser» som cyklade eller sprang nedför gången mot bron. Likaså möjligheten att rulla och snurra nedför en kulle, »för att uppnå tillstånd av vimmelkantighet framstod som en stark lockelse för barnen». Barnens intresse för platser vid en tall och ett större lekhus blev en mötespunkt.



Mårtensson har ingen sammanfattning av sina resultat utan ett kapitel som handlar om vidare analys och diskussion samt ett sista kapitel »Slutreflektion». En av slutsatserna är att denna studie, liksom andra, visar att omgivningen till olika lekredskap har betydelse för hur dessa kommer till användning under utomhusleken. En annan slutsats är att naturmarkskaraktären, både som idé och faktisk miljö, är en bra utgångspunkt om man vill skapa en bra lekmiljö. Mårtensson skriver att förskolan behöver en gårdsmiljö som barnen kan betrakta som sin egen, och omgivningar som uppfattas som intressanta och möjliga att utforska. I den vidare analysen och avslutande diskussionen behandlar Mårtensson sinnligheten och den fysiska rörelsen som två centrala aspekter. Barns kontakt med den fysiska omgivningen är sinnlig i två bemärkelser. De iakttar och använder den uppmärksamt med sina sinnen, och de blir känslomässigt uppfyllda av att samspela med den.

Åtskilliga studier visar att pojkar utomhus är mer fysiskt aktiva än flickor. Som en slutreflektion skriver också Mårtensson, att det är fler pojkar som rör sig över större delar av gården, och ställer sig frågan vad detta innebär för flickors tillgång till gården. Hur kan miljön, såväl den fysiska som sociala, förstärka eller motverka detta? Finns motsvarande lekmöjligheter för flickor som för pojkar utomhus? Regleringen av förskolan i tid och rum medför begränsade val för barnen. Även i denna avhandling hade det varit intressant att få veta mer om på vilket sätt pojkar respektive flickor utnyttjar platser och tid utomhus och också mer tydliga åldersangivelser. Vidare, under hur lång tid pågick lekarna, hur återkommande var de och hur varierade aktiviteterna med årstiderna i relation till miljöerbjudanden? Man skulle också vilja veta mer om personalens roll. Hur förhöll sig personalen till de erbjudanden som fanns på gården? En nog så attraktiv gård kan bli otillgänglig eller outnyttjad beroende på personalens uppfattning och behov av exempelvis kontroll, något som i sin tur har betydelse för skapande av fysisk miljö.

Fredrika Mårtensson använder ett språk vilket stundtals försvårar förståelsen och användningen av de begrepp som hon konstruerar för analys av utomhuslek. Men hon ger samtidigt träffande bilder av barnens lek som illustreras rikligt med observationsutdrag och med ett hundratal bilder från gårdarnas lek, så att man förstår vikten av tillgång till en fysisk miljö som erbjuder, engagerar och inbjuder till lek och lekfullhet. Såsom Barnsäkerhetsdelegationen (SOU 2003:127) påpekar, saknas tillräcklig kunskap om barns utemiljö i förskolan. Den här avhandlingen är ett värdefullt bidrag till att öka kunskapen om barns utomhuslek på förskolegårdar. Förhoppningsvis kommer landskapsarkitekter tillsammans med pedagoger att ta tillvara denna kunskap och omsätta den i fysisk planering av både förskolegårdar, skolgårdar och bostadsområdets friytor.

## Litteratur

- Grahn, P., Mårtensson, F., Lindblad, B., Nilsson, P. & Ekman, A. 1997: *Ute på dagis. Hur använder barn daghemsgården? Utformning av daghemsgården och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga*. Alnarp: Movium.  
 SOU 2003:127. *Från barnolycksfall till barns rätt till säkerhet och utveckling*. Slutbetänkande av Barnsäkerhetsdelegationen. Stockholm: Fritzes.

BERNT GUSTAVSSON

Pedagogiska institutionen, Örebro universitet

**Anna-Lena Göransson – Brandvägg: ord och handling i en yrkesutbildning.**  
Malmö: Malmö högskola, Lärarutbildningen, 2004

Denna avhandling utgår från förhållandet mellan *yrkeskultur* och *utbildningskultur*, ett inte okänt fenomen inom många slag av utbildningar. I det här fallet är det en speciell yrkeskultur, brandmäns, och den utbildning de genomgår som organiseras av Räddningsverket. Den välfunna titeln, »Brandvägg» står för den vägg mellan vad som benämns teori och praktik, utbildning och utövandet av ett yrke. Denna vägg byggs in i de rum i vilka lärandet sker och den hindrar en konstruktiv dialog mellan de olika aktörer som finns i en sådan verksamhet. Andra namn för de skilda sidorna av brandväggen är handlingsbaserad och skriftspråksbaserad kunskap. Hur åstadkommer man ett lärande, en pedagogik, som förmår överbrygga denna skillnad och göra utbildningen så verksam som möjligt i förhållande till yrket?

Avhandlingen inleds med ett citat av Bachtin som säger oss att förståelsen av en kultur kan göras djupare och fullödigare om den ses med en annan kulturs ögon. Genom dialog söker vi förstå förhållanden inom en kultur och mellan kulturer. Dessa kulturer kan vi här förstå som relationen mellan en yrkeskultur, brandmännens, och en utbildningskultur, brandmansutbildningen.

Avhandlingen utgår från ett sociokulturellt perspektiv på lärande och kunskap, i vilket språket ses som ett redskap och lärande som ett kommunikativt samspel med andra människor. Det situerade mötet och det kommunikativa spelet står i centrum för studien. Syftet med undersökningen är att söka se hur studerande som säger sig vara praktiker, tolkat som att lära sig med kroppen, förhåller sig till olika former av »språkburet lärande» och att försöka förstå vad detta kunskapande kan innebära för dem. Ur ett didaktiskt perspektiv studeras framträdande språkliga drag i undervisningen med stöd av kunskapsteori, receptionsteori, gruppsykologi och organisationsteori.

Tillvägagångssättet har varit att på plats studera en brandmansutbildning under 10 veckor; vilket språkbruk som används och hur läromedelsanvändningen ser ut. De frågor som är utgångspunkten är följande:

- Vilka yrkesrelaterade faktorer påverkar brandmännens språkande och lärande?
- Vilka förhållningssätt uppvisar undervisningsaktörerna gentemot den språkburna kunskapen och det språkburna kunskapandet i undervisningssituationen?
- Vad används språkrederkapen till och hur används de? Hur är det tänkt att de ska användas?
- Hur påverkar undervisningsaktörernas förhållningssätt lärandet?
- Vilka språkliga läropotentialer och begränsningar framträder i undervisningssituationen? Vilka möjligheter ger användningen av de verbalspråk-

liga redskapen att förena teori och praktik i brandmännens yrkesutbildning?

Avhandlingen har disponerats enligt Michael Uljens skoldidaktiska modell som omfattar den pedagogiska processens planering, förverkligande och evaluering och den kontext som omger undervisningsprocessen. Här ingår en temporal dimension som byggs in genom att avhandlingen disponeras kronologiskt. Ambitionen är också som så försiktigt uttrycks att: »Försöker närma sig innebörden av det som kallas praktisk kunskap». Undersökningen har ambitionen att växla mellan närhet och distans och att komma fram till en tjock beskrivning av skeendet.

De teoribakgrunder och tolkningsramar som anges är förutom det socio-kulturella, pragmatism, kulturteori, social konstruktivism. Lärandet ses som kulturellt betingat. Ett centralt begrepp som är hämtat från Bachtin är *talgenerer* som lärs in och utövas i olika praktiska situationer. Läsning betraktas som en transaktion mellan läsare och text. För att belysa när det meningsfulla lärandet sker används begreppen *matchning*, när det sker, och *missmatchning*, när det inte sker.

I undersökningen vävs de framställningar av praktisk kunskap som utkommit sedan 1980-talet, alltifrån *tyst kunskap* i olika former och de numera flitigt använda aristoteliska kunskapsformerna *episteme*, *techne* och *fronesis*.

De metodiska överväganden som görs utgår från att det är en kvalitativ studie och de kriterier för kvalitet som kan hämtas hos Staffan Larsson anges uttryckligen. Det är i huvudsak halvstrukturerade livsvärldsintervjuer som används för materialinsamling och deltagande observationer. De intervjuade brandmännen presenteras ingående med bild. Intervjuerna görs i olika omgångar med tolkning och bearbetning i mellanfaserna. Till varje kapitel läggs en avdelning för självreflektion och eftertankar in.

De yrkesrelaterade faktorer som påverkar lärandet framställs. Yrket och kåren karaktäriseras med ord som stresstålighet, praktiskt handlag, samarbetsförmåga och vilja att hjälpa andra. De anställningskrav som anges är kunskap, lojalitet, mod, omtanke, skicklighet, takt, uppmärksamhet och uthållighet. Praktisk handlingsförmåga, självsäkerhet, självkänsla. Yrkeskulturen beskrivs som relativt sluten med en utvecklad Jantelag mot nykomlingar och inskolningsprocesser som liknar dem i hierarkiska och auktoritära organisationer. Brandorganisationen beskrivs som »girig» och hierarkin och lydningen avspeglar det militära ursprunget. Det finns en stark känsla av samhörighet med gruppen, ett vi och dom-förhållande som är utvecklat. Det går så att utläsa ett gemensamt yrkesspråk och ett gemensamt habitus.

En svårighet är den av Räddningsverket självt proklamerade pedagogiken, som är PBL, problembaserat lärande. Den metoden beskrivs som »modern pedagogik» i motsats till traditionell skolpedagogik. Det arbetssättet känns dock främmande för deltagarna. Man har svårt att förstå varför man ska använda tiden till att själv söka reda på saker i böcker och bibliotek. Det som gäller är att göra något, den praktiska nyttan, att få agera i konkreta situationer. Den uttryckliga kritik som Göransson riktar mot pedagogiken är benägenheten att göra modeord i aktivitetspedagogik till vetenskapliga be-

grepp. De termer som används för att beskriva vad som sker är *appropriering* och *bemästrande*. Deltagarna söker strategier som gör att de bemästrar situationen, men det sker inget lärande i approprierande mening, att man tar till sig kunskapen på ett sådant sätt att den kan användas i det praktiska. Detta skapar osäkerhet och begreppsförvirring.

Det sker en överbelastning, ett »information over-load», som inte står i proportion till det som uppfattas som relevant kunskap. Det förekommer dock ett par goda exempel på hur olika övningar är lyckade läroexempel i den meningen att man lyckas väva in textbaserad kunskap med de handlingar som utförs i övningen. Dessa kan stå som motexempel på det normala förhållandet, att missmatcha.

Avhandlingen avslutas med ett antal didaktiska tips om hur utbildningar av detta slag kan förbättras, vilka framställs som »potentiella utvecklingsagenter». Det handlar då om att kunna artikulera sin egen kunskap, att använda berättelsen som ett redskap för att språkliggöra den, att lägga tonvikten vid enskilda situationer mer än generella förhållningsregler. Dialog, lärobok och att skapa ett slags »seendets flerstämmighet» blir till sådana medel och att visa öppenhet och lyhördhet inför de kunskaper som finns i gruppen. Lärarstöd framställs som centralt.

Avhandlingen framställer ett centralt och återkommande problem, om förhållandet mellan yrkeskultur och utbildningskultur, mellan handling och ord, praktik och teori. Praktik blir liktydigt med att göra, teori med att vistas i klassrum, läsa, skriva och redovisa. Sättet att komma åt problemet på bästa sätt kan diskuteras. Göransson väver in en mängd olika teoretiska perspektiv och metoder. De kommer efterhand i avhandlingen, endast en del anges i det teoretiska ramverket, de blandas friskt och till sist finns det ingen åtskillnad mellan det ena och det andra. Praktisk kunskap, som framställts i en mängd olika former och som har olika teoretiska utgångspunkter presenteras ofta i klump och utan utskiljning.

Det är enligt min mening inget fel i att använda olika perspektiv och olika metoder för olika syften och nivåer i en undersökning. Men utgångspunkterna för dem och de teoretiska innebörderna av dem måste noggrant klargöras. Det är det kriterium för kvalitet vi kan kalla perspektivmedvetenhet. Tyst kunskap förekommer i litteraturen i två olika former, en med utgångspunkt från Wittgenstein och en från Polanyi, men de framställs som om de vore en och densamma.

Styrkan med avhandlingen är den täta beskrivningen och den återkommande bearbetningen av intervjuerna. Den relation mellan närhet och distans som anges blir mest till närhetens fördel. Det saknas en distans till studieobjektet. Brandmännen skildras med entusiasm och med vad man kan ana vara skrivbordsmänniskans fascination inför handlingskraftiga duktiga pojkar.

Avhandlingen är välskriven och lättläst vilket är en stor fördel. Den kan ge utgångspunkt för fler studier som skulle behöva göras om praktiska utbildningar och hur man på ett konstruktivt sätt förenar teori och praktik, ord och handling.